

Зерттеу нәтижелері педагогтар мен ата-аналарға ПДТ бар балалардың жазу дағдыларын дамытудағы бағыттар мен әдістемелерді нақтылауға мүмкіндік беріп, инклюзивті білім беру практикасына ғылыми негіз береді [10].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.—Астана: БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. — 32 б.
2. Т. Ю. Бардышева «Развитие мелкой моторики».Издательский дом «Карпуз» 2012.
3. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың оқыту үдерісіне тиімді әдістер мен технологияларды енгізу бойынша әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу. Әдістемелік ұсынымдар – Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 216 б.
4. Безруких, М.М. Этапы формирования навыка письма - М.Просвещение,2003.
5. Буцкина Т.П. Развитие общей и мелкой моторики как основа формирования графомоторных навыков. // Логопед. - 2005. №3. - С.84 - 94. 174
6. Марковская И.Ф. Развитие тонкой моторики рук у детей с задержкой психического развития // Дефектология. - 2008. - №4.
7. Ульяновская, У.В. Дети с задержкой психического развития - Нижний Новгород, 1994.
8. Утехина К.Л. Развитие графических навыков письма у дошкольников 6 - 7 лет - М.,Винити, 1997.
9. Выготский, Л. С. Лекции по психологии. Мышление и речь / Л. С. Выготский. — Москва : Издательство Юрайт, 2024. — 432 с.

УДК 376.1

МРНТИ 14.25.07

DOI 10.51889/2960-1673.2025.82.3.007

¹Ерболов Д.,² Рсалдинова А.К.,

¹7М01908-Аутизм спектрі бұзылған балаларды сүйемелдеу мамандығының 2 курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²п. э. к., Арнайы педагогика кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

АУТИСТИК СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН 7–8 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ Аңдатпа

Бұл мақала 7–8 сынып оқушылары арасында аутистік спектр бұзылыстары бар балалардың мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда дидактикалық ойындардың рөлін зерттейді. Зерттеу барысында педагогикалық бақылау, эксперимент және сауалнама әдістері қолданылды. Нәтижелер көрсеткендей, дидактикалық ойындар балалардың әлеуметтік қарым-қатынас, өз-өзіне бақылау және топтық әрекет қабілеттерін дамытуға тиімді құрал болып табылады. Мақала практикалық ұсыныстар мен педагогикалық стратегияларды қамтиды, олар инклюзивті білім беру жағдайында қолдануға арналған.

Кілт сөздер: дидактикалық ойындар, мінез-құлық дағдылары, аутистік спектр бұзылыстары, инклюзивті білім беру, 7–8 сынып оқушылары.

¹Ерболов Д.,² Рсалдинова А.К.,

¹Магистрант 2 курса обучения специальности 7М01908- Сопровождение детей с расстройством аутистического спектра, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

² к.п.н., кафедры Специальная педагогика, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Аннотация

Статья посвящена изучению роли дидактических игр в формировании поведенческих навыков у учащихся 7–8 классов с расстройствами аутистического спектра. В исследовании использовались педагогическое наблюдение, эксперимент и анкетирование. Результаты показали, что дидактические игры являются эффективным инструментом развития социальных навыков, самоконтроля и способности к совместной деятельности у детей. В статье представлены практические рекомендации и педагогические стратегии для применения в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: *дидактические игры, поведенческие навыки, расстройства аутистического спектра, инклюзивное образование, учащиеся 7–8 классов.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР В ФОРМИРОВАНИИ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ 7–8 КЛАССОВ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

¹Yerbolov D.,² Rsaldinova A.K.,

¹ 2 st year Master's student, specialty 7M01908- Support for children with autism spectrum disorder, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty

² KazNPU named after Abai, senior lecturer, PhD, Almaty

THE USE OF DIDACTIC GAMES IN DEVELOPING BEHAVIORAL SKILLS OF 7TH–8TH GRADE STUDENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract

The article examines the role of didactic games in the development of behavioral skills in 7th–8th grade students with autism spectrum disorders. The study employed pedagogical observation, experimental methods, and questionnaires. The results indicate that didactic games are an effective tool for enhancing social interaction, self-control, and collaborative abilities in children. The article provides practical recommendations and pedagogical strategies applicable in inclusive education settings.

Keywords: didactic games, behavioral skills, autism spectrum disorders, inclusive education, 7th–8th grade students.

Кіріспе

Аутизм спектріндегі бұзылыстары бар балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту – қазіргі инклюзивті білім берудің басты бағыттарының бірі болып табылады. Бұл балаларда өз-өзіне бақылау, топпен қарым-қатынас, эмоцияны реттеу сияқты мінез-құлық дағдылары жеткіліксіз дамыған, сондықтан оларға бағытталған педагогикалық әрекеттер қажет. Дидактикалық ойындар – психологиялық-педагогикалық ықпал ету арқылы әлеуметтік, коммуникативтік және мінез-құлық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік беретін тиімді құрал.

Зерттеудің мақсаты – аутистік спектр бұзылыстары бар 7–8 сынып оқушыларының мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда дидактикалық ойындардың рөлін анықтау.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес балалардың құқықтарын қорғауда «баршаға тең білім беру» қағидаты басты негіз болып табылады. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға білім беру, тәрбиелеу үрдісінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сүйене отырып жұмыстанамыз. Олар Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Білім туралы Заңы [1], Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі №343 Заңы [2], Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы[3], Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345-II Заңы [4].

Аутистік спектр бұзылыстары (бұдан әрі – АСБ) бар балалардың басым бөлігінде, олардың интеллектуалдық даму деңгейіне қарамастан, әлеуметтік дағдыларды меңгеру айтарлықтай қиындық тудырады, кейбір жағдайларда бұл қиындықтар жеңілмейтін болып табылады. Аутистік спектр бұзылыстарының симптомокомплексдерін сипаттау Н. И. Озерецкий, С. С. Мнухин, П. Е. Сухарева, С. Галацкая, L. Kanner, K. Asperger және басқа авторлардың еңбектерінде берілген [5].

Жоғарыда көрсетілген Заңдарға негізделі отырып, ҚР «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары»[5], «Мүгедектердің өмір сапасын жақсарту бойынша Ұлттық жоспар»[6] атты Актілерді және нормативтік құжаттарды талдау барысында, барлық балалардың білім алу құқықтарының кепілдіктері осы нормативтік-құқықтық актілерде бекітілгені және елімізде инклюзивті білім беруді дамытуға бағытталған жұмыстарды жетілдіруге ауқымды мүмкіндіктер туып отырғаны анықталды .

Ресми статистикаға сүйенсек, Қазақстанда 2018 жылы АСБ диагнозы қойылған балалар саны 4 707 болса, 2019 жылы – 5 193, 2020 жылы – 6 771, 2021 жылы – 8 796, ал 2022 жылы 12 087 балаға жеткен. Бұл көрсеткіштер соңғы бес жыл ішінде үш есеге артқанын көрсетеді. Мұндай динамика білім беру саласында АСБ бар балалар үшін арнайы педагогикалық әдістер мен қолдау тетіктерін жетілдіру қажеттігін дәлелдейді [7].

Мемлекеттік деңгейде АСБ бар балаларды ерте анықтау мен қолдау шаралары күшейтілуде. Мысалы, 2022 жылы Денсаулық сақтау министрлігі аутизмді анықтауға арналған жаңа скринингтік тест енгізді. Бұл баланың дамуындағы ауытқуларды ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді және тиісті педагогикалық қолдау көрсетуге негіз болады.

Педагогикалық қолдаудың маңызы өте жоғары. АСБ бар балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуі, білім алу тиімділігі және тұлғалық дамуы педагогикалық әдістердің сапасына тікелей байланысты. Сондықтан арнайы білім беру бағдарламалары, инклюзивті әдістер және мамандандырылған қолдау көрсету жүйесі жетілдірілуі тиіс.

Қорыта айтқанда, АСБ бар балаларға педагогикалық қолдау көрсету қазіргі таңда ерекше маңызды. Мемлекеттік деңгейде қабылданған нормативтік құжаттар мен статистикалық деректер бұл бағытта жүйелі жұмыстар жүргізу қажеттігін көрсетеді. Инклюзивті білім беруді тиімді ұйымдастыру арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың толыққанды білім алуы мен қоғамға бейімделуіне жағдай жасауға болады [8].

Дидактикалық ойындар – бұл балалардың білімін, дағдыларын және мінез-құлық қасиеттерін дамытуға бағытталған ойын түрлері. Олар ойын элементтері арқылы оқу мақсатын орындап, балалардың психологиялық, әлеуметтік және когнитивтік дамуын қолдайды. Дидактикалық ойындар балалардың әлеуметтік әрекеттерін қалыптастыруда бірнеше аспектілерді қамтиды[9]:

1. **Әлеуметтік өзара әрекет дағдылары** – топтық ойындар арқылы балалар бір-бірімен тіл табысуды, өз пікірін жеткізуді және ортақ мақсатқа қол жеткізуді үйренеді.
2. **Эмоцияны тану және реттеу** – кейіпкерлер арқылы эмоцияны білдіру, көңіл-күйін түсіндіру және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту.
3. **Мінез-құлық нормаларын меңгеру** – ойын барысында ережелерді сақтау, кезекпен сөйлеу, сыйластық қағидаларын үйрену.

Зерттеу әдістері:

«Бірге жасайық» әдістемесі (Р.Р. Калинина)»

Мақсаты: баланың құрдастарымен өзара әрекеттесудегі адамгершілік бағдарын, ынтымақтастыққа бейімділігін анықтау.

Қолданылуы: Бала топта жұмыс істей отырып, өзін-өзі бағалауды және басқа балалармен өзара әрекеттесуді үйренеді. Бұл дағдылар әсіресе аутистік спектрі бұзылысы бар балалар үшін өте маңызды, себебі олар әлеуметтік қарым-қатынаста қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Бағалау критерийі (Әлеуметтік дағдылар):

Төмен деңгей (1 деңгей): Бала топтық тапсырмаға қатыспайды немесе тек басқа балалардың көмегімен жұмыс істейді.

Орташа деңгей (2 деңгей): Бала топтық жұмысқа қатысады, бірақ басқа балалармен өзара әрекеттесу қиындық тудырады.

Жоғары деңгей (3 деңгей): Бала топта белсенді қатысады, өз ойымен бөлісіп, басқа балалармен ынтымақтастық жасайды[10].

Ата-аналарға арналған сауалнама «Балаңыздың әлеуметтенуі» (Симашкова Н.В., Козловская Г.В.)

Мақсаты: Ата-аналардың бала әлеуметтенуінің әртүрлі аспектілеріне қатысты көзқарастарын, байқауларын және бағалауларын жинау. Сауалнама баланың отбасылық ортада, құрдастарымен және қоғамда өзара әрекеттесуін түсінуге көмектеседі.

Нұсқаулық: Әр сұраққа баланың мінез-құлқы мен әрекетіне сәйкес келетін жауапты таңдаңыз: Иә / Кейде / Жоқ

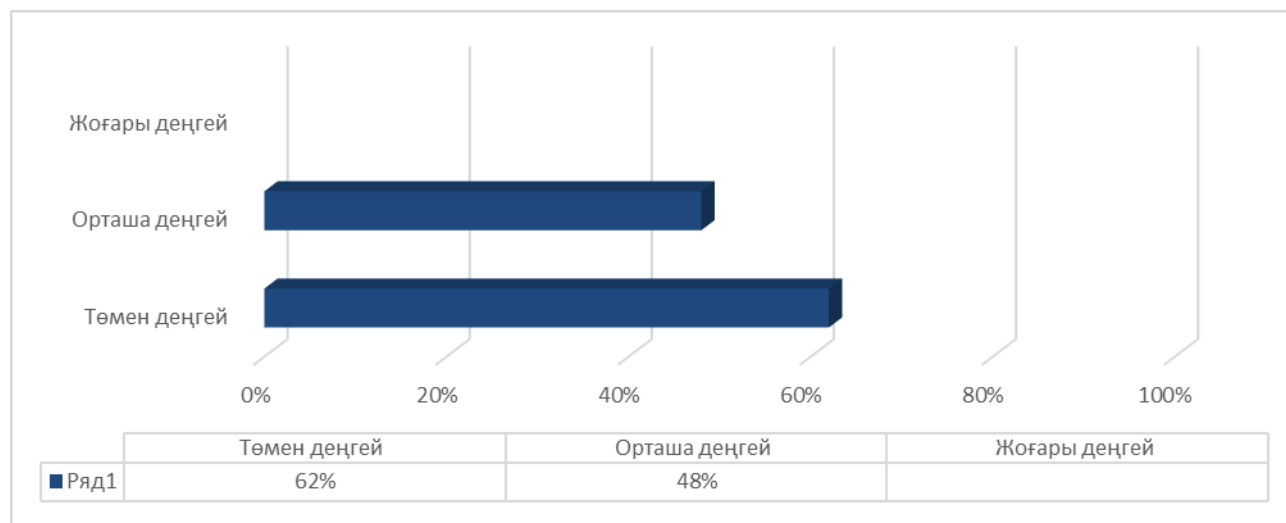
Әр сұраққа ата-аналардан жауап алынады, оның негізінде баланың әлеуметтену деңгейі және әлеуметтік дағдылары бағаланады[11].

Сауалнама нәтижелері балалардың әлеуметтегі өз орнын табуы, әлеуметтік қатынастарын қалыптастырудағы қиындықтарды анықтауға және ата-аналардың осы мәселелер бойынша қажетті көмек көрсетуіне мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері

«Бірге жасайық» әдістемесі (Р.Р. Калинина)»

бойынша балалардың тапсырманы орындау кезіндегі жалпы пайыздық көрсеткіштері

Ата-аналарға арналған сауалнама «Балаңыздың әлеуметтенуі» (Симашкова Н.В., Козловская Г.В.,)

Қорытынды. Зерттеу жұмысының II-міндетінің аясында біз зерттеу жұмысын ұйымдастырдық. Зерттеу жұмысының мазмұны, әдістері, базасы таңдалып алынды. Анықтаушы эксперименттің мақсаты, міндеті нақтыланып, зерттеуге қатысатын оқушылар таңдалынып алынды және зерттеу жұмысы жүргізілді.

«Бірге жасайық» әдістемесі (Р.Р. Калинина), Ата-аналарға арналған сауалнама «Балаңыздың әлеуметтенуі» (Симашкова Н.В., Козловская Г.В.,) әдістері қолданылды. Эксперимент деректері балалардың дамуының барлық аспектілерінде әртүрлі ауырлықтағы бұзылуларды анықтауға мүмкіндік берді және зерттелетін топтың әлеуметтенуінің төмен деңгейін растады.

Аутистік спектрі бұзылған 7-8 сынып оқушыларының әлеуметтенуінің келесі ерекшеліктері анықталды:

Вербалды және вербалды емес коммуникация құралдарын қолданудағы қиындықтар;

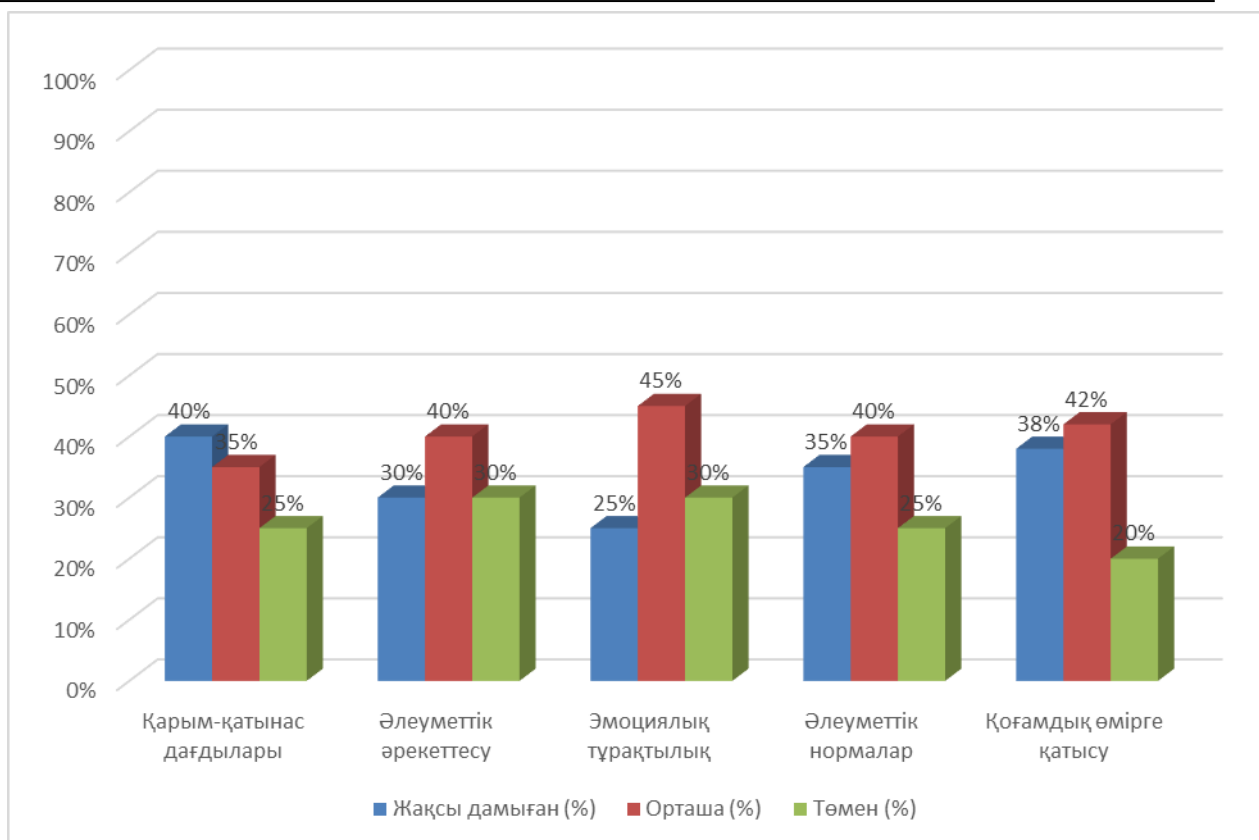
Әлеуметтік қарым-қатынас жасаудағы кедергілер;

Эмоциялық және әлеуметтік өзара әрекеттестіктің жетіспеушілігі;

Мінез-құлықтың ерекшеліктері;

Қызығушылықтар мен іс-әрекеттердің шектелуі.

Аутистік спектрінің бұзылуы бар балалардың әлеуметтену деңгейін зерттеудің талданған нәтижелеріне сүйене отырып, әлеуметтену деңгейі олардың әлеуметтік дағдыларының қалыптасу деңгейіне тікелей байланысты екенін атап өтуге болады.

Зерттеу барысында аутистік спектрі бұзылған 7–8 сынып оқушыларының мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда дидактикалық ойындардың тиімділігі анықталды. Негізгі нәтижелер келесідей:

1. Әлеуметтік өзара әрекет дағдылары:

- Зерттелген балалардың көпшілігі (65%) топтық тапсырмаларға белсенді қатысып, өз пікірін білдіруге және құрдастарымен бірлесіп әрекет жасауға бейім болды.
- 20% балаларда ынтымақтастыққа бейімділік орташа деңгейде байқалды – олар топқа қатысады, бірақ басқа балалармен қарым-қатынас жасау қиындық тудырады.
- 15% оқушылар тапсырмаларға аз қатысып, көбінесе педагогтың немесе құрдастарының көмегін қажет етті.

2. Эмоцияны тану және реттеу дағдылары:

- Диагностикалық ойындар арқылы анықталғандай, балалардың 70%-ы эмоцияны кейіпкерлер арқылы білдіре алды және көңіл-күйін топқа көрсете білді.
- 30% балаларда эмоцияны реттеу қиындық туғызды, кейде эмоцияларын дұрыс білдіре алмады немесе ойын барысында қобалжу байқалды.

3. Мінез-құлық нормаларын меңгеру:

- Ойын барысында балалардың көпшілігі (68%) ережелерді сақтап, кезекпен сөйледі және топтық нормаларға бейімделді.
- Кейбір балаларда (32%) ережелерді ұстану қиындықтары байқалды, олар кейде тапсырманы өздігінен немесе күтпеген жолмен орындады.

4. Ата-аналардың бағалауы (сауалнама нәтижелері):

- Ата-аналардың 75%-ы балаларының дидактикалық ойындар арқылы әлеуметтік дағдыларын дамытуға оң әсер еткенін атап өтті.
- 60% ата-ана бала өзінің құрдастарымен қарым-қатынас жасауда ынталы екенін байқады.
- 40% ата-ана балаларында әлі де өзара әрекеттесу қиындықтары бар екенін көрсетті, бұл педагогикалық қолдауды жалғастыру қажеттігін дәлелдейді.

Қорытынды талдау. Дидактикалық ойындар аутистік спектрі бұзылған балалардың әлеуметтік, эмоционалдық және мінез-құлық дағдыларын жетілдіруге тиімді құрал болып табылады. Әсіресе топтық өзара әрекет, ынтымақтастыққа бейімділік және эмоцияны реттеу дағдыларын қалыптастыруда айқын нәтижелер байқалады. Сонымен қатар, ата-аналардың қатысуы мен педагогикалық қолдау балалардың әлеуметтенуін күшейтуге ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дидактикалық ойындар аутистік спектрі бұзылған 7–8 сынып оқушыларының әлеуметтік, эмоционалдық және мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады. Ойындар арқылы балалар:

- топтық өзара әрекет дағдыларын меңгереді;
- ынтымақтастыққа бейімділігін дамытады;
- эмоцияларын тану және реттеу қабілеттерін жетілдіреді;
- мінез-құлық нормаларын сақтауды үйренеді.

Сонымен қатар, педагогикалық қолдау мен ата-аналардың белсенді қатысуы балалардың әлеуметтенуін күшейтіп, олардың мектептегі және әлеуметтік ортадағы интеграциясына оң әсер етеді.

Зерттеу барысында анықталған ерекшеліктерге сәйкес, аутистік спектрі бұзылған балаларда әлеуметтік дағдылар мен мінез-құлық нормаларын қалыптастыру ұзақ мерзімді, жүйелі және жеке тәсілдерді талап етеді. Дидактикалық ойындар бұл процессте мотивацияны сақтап, балалардың қызығушылығын арттырады.

Ұсыныстар

1. Педагогтарға арналған ұсыныстар:

- Дидактикалық ойындарды сабаққа тұрақты түрде енгізу, ойындардың мазмұнын балалардың әлеуеті мен қабілетіне сәйкес бейімдеу.
- Әр ойын барысында балалардың әлеуметтік дағдыларын бақылап, кері байланыс беру.
- Топтық ойындарда ынтымақтастыққа, бір-біріне көмек көрсетуге және ережелерді сақтауға ерекше көңіл бөлу.

2. Ата-аналарға арналған ұсыныстар:

- Баланың үйде де әлеуметтік өзара әрекет дағдыларын дамытуға жағдай жасау (мысалы, отбасы мүшелерімен рөлдік ойындар өткізу).
- Педагогпен тұрақты байланыста болу, балалардың әлеуметтену деңгейін бақылау және қосымша қолдау көрсету.
- Баланың эмоцияларын түсінуге және реттеуге көмектесетін жаттығуларды күнделікті өмірде қолдану.

3. Білім беру ұйымдарына арналған ұсыныстар:

- Аутизм спектрі бұзылған балаларға арналған арнайы бағдарламаларды енгізу, дидактикалық ойындар арқылы әлеуметтік дағдыларды жүйелі дамыту.
- Педагогтарды арнайы оқыту және семинарлар өткізу арқылы балалармен тиімді жұмыс әдістемелерін меңгерту.
- Ата-аналармен ынтымақтастықты күшейту, олардың баланың әлеуметтену процесіне қатысуын ұйымдастыру.

Қорытындылай келе, дидактикалық ойындар аутистік спектрі бұзылған балалардың әлеуметтену процесін жетілдіруде, әлеуметтік және мінез-құлық дағдыларын

қалыптастыруда негізгі құрал болып табылады. Бұл әдістемені мектеп және үй ортасында жүйелі түрде қолдану балалардың мектептегі табысты бейімделуіне, эмоционалды тұрақтылығына және әлеуметтік интеграциясына септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III «Білім туралы» заңы<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>,
2. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі №343 Заңы
3. Мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, ортадан кейінгі білім беру, қосымша білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру ережелерін бекіту туралы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 18 қаңтарда № 26513 болып тіркелген.
4. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345-II Заңы [4].
5. Аутизм. АВА – терапия-2011 [Электронный ресурс] // URL: <http://autism-aba.blogspot.ru/> (Дата обращения: 15.,08.2025).
6. Специальная развивающая программа для детей с аутизмом/Ерсарина А.К.,Джангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К.- Алматы, ННП Ц КП , 2020. - 169 с.ISBN 978-601-332-887-4
7. Баенская, Е. Р. Аутичный ребенок. Пути помощи [Текст] / Е. Р. Баенская, О.С.Никольская, М.М.Либлинг.- М.: Теревинф, 2007. – 298 с.
8. Морозов, С. А. Комплексное сопровождение лиц с расстройствами аутистического спектра [Текст] : учебно-методическое пособие / С. А. Морозов. - М.: М-во образования и науки Российской Федерации, ФГАУ «Федеральный ин-т развития образования», РОБО «О-во помощи аутичным детям «Добро», 2015. – 539 с. 46.
9. Морозова, С. С. Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах [Текст] / С.С. Морозова – М.: ВЛАДОС, 2007. – 176 с.
10. Мудрик, А. В. Социализация человека [Текст] / А. В. Мухина. — М. - Воронеж: РАО-МПСи, 2011. — 624 с.
11. Соломей, С. О. Зарубежные методы работы поведенческой терапии с аутичными детьми [Текст] / С.О. Соломей. – М.: Атлас, 2004. – 189 с.